

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження Півторацької Лесі Миколаївни
«Відтворення поезики «Давидових Псалмів» Т. Шевченка у творах
українських композиторів ХХ–ХХІ століть»,
представленого на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю

025 – Музичне мистецтво, галузь знань 02 – Культура і мистецтво

Актуальність теми дисертаційної роботи. Понад півтора століття українська музична шевченкіана поповнюється новими творами, які відображають час, напрямки і стилі. За влучною думкою Х. Флейчук, впродовж півтори сотні років багатогранний художній світ «Кобзаря» домінує як одна з визначальних констант національного самоусвідомлення українців, виявляючи на кожному новому історичному етапі актуальність закладених у ньому глибинних семантичних пластів. Сучасна творчість українських композиторів за поезією Т. Шевченка характеризується суттєвим оновленням системи музичного мислення, постмодерним діалогом між різними стильовими пластами, багатоманітністю композиційних технік. Дослідники нараховують понад дві тисячі композицій на слова великого Кобзаря. Різноманітні жанри вокальної і хорової музики є одним з основних репрезентантів славетного Шевченкового слова. Жанрова палітра музичної шевченкіани надзвичайно широка – це солоспіви, хорові твори малої (п'єси) і великої (кантати, ораторії) форми, опери і симфонії.

У цілому, широкий спектр проблематики, пов'язаної із музичними композиціями на тексти із «Кобзаря», ґрунтовно висвітлені у численних мистецтвознавчих дослідженнях, але питання музичного втілення сакральної поезії Т. Шевченка знаходять в музикознавчій літературі лише опосередковано-фрагментарне наукове відображення.

Отже, *актуальність теми дисертаційної роботи* полягає в тому, що на сьогоднішня назріла потреба у створенні узагальнюючої панорами втілення

поетики у різножанрових хорових опусах на тексти псалмів Кобзаря у композиторській творчості ХХ–ХХІ століть.

У рецензованій науковій праці вперше в українському музикознавстві здійснено текстовий змістовно-смісловий аналіз псалмів Т. Шевченка в проекції на хорові й оперні твори та систематизовано тенденції композиторських прочитань псалмів Кобзаря в одночастинних та циклічних жанрах.

Зважаючи на появу останніми роками великої кількості музикознавчих праць, які відкрили та продовжують відкривати нові обрії глибшого проникнення в семантичне багатство віршів Т. Шевченка, – назрілим є комплексне дослідження означеної сфери, *актуальність* якого зумовлена багатьма науковими та практичними завданнями, найважливішим серед яких є підвищення суспільного зацікавлення сучасним музичним мистецтвом, зокрема, хоровими та оперними творами на слова Т. Шевченка, які становлять суттєву національно-духовну константу нації.

Новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що вперше в українському музикознавстві «здійснено змістовно-смісловий аналіз псалмів Т. Шевченка в проекції на розглянуті музичні твори; простежено принципи музичного відтворення поетики Шевченкових псалмів; виявлено засоби омузикалення сакральних текстів Т. Шевченка; систематизовано тенденції до композиторських прочитань псалмів Кобзаря в одночастинних та циклічних жанрах; проаналізовано низку різножанрових творів сучасних українських авторів на слова псалмових переспівів Т. Шевченка; опрацьовано методику версифікаційного аналізу О. Цалай-Якименко на музичному матеріалі; введено в музикознавчий обіг літературознавчий термін «жанрова сугестія» щодо української духовної музики» (с. 27–28).

На підставі вищевказаного рецензент констатує оригінальний підхід авторки до вирішення поставленої мети дисертації, увиразнений у явищі «жанрова сугестія». Головним класифікаційним критерієм дисертантка обирає

специфіку жанрового забарвлення твору. Отже, «з метою розкриття смислового навантаження різних музичних жанрів, в роботі вводиться літературознавчий термін «жанрова сугестія», акцентуючи залежність відмінних принципів музичної реалізації слова від особливостей того чи іншого жанру» (с. 84).

Матеріалом дослідження обрано 16 музичних опусів сучасних українських композиторів, які написані на тексти переспівів із поетичної збірки «Давидові псалми» Т. Шевченка, а саме: одночастинні композиції М. Лисенка («Давидів псалом»), Л. Ревуцького («Псалми Давидові»), Г. Ганзбурга («Псалом 136»), Є. Марчук («Псалом 53»), Л. Думи («Псалом 81»), В. Тиможинського («Чи Ти мене, Боже 25 мільй...»), циклічні хорові опуси М. Кузана (цикл «Псалми Давидові»), М. Скорика (цикл «Три псалми»), В. Журавицького (цикл «Псалми Давидові»), О. Яковчука (хоровий концерт №1, №2), О. Польового (хоровий концерт №1, №2), Л. Дичко (симфонія «Шевченкіана»), Оксани Імаметдиной (кантата «Давидові псалми»), театральньо-сценічний твір В. Губаренка (опера-ораторія «Згадайте, братія моя»).

У Першому розділі «ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО І МУЗИКА. ПОЕТИКА ЦИКЛУ «ДАВИДОВІ ПСАЛМИ» представлений огляд наукової літератури на предмет музичної інтерпретації поезії Т. Г. Шевченка. Авторка дисертації зазначає, що численні композиторські прочитання поетичної збірки «Давидові псалми» Т. Шевченка вражають «жанровою численністю (хорові мініатюри, поеми, цикли мініатюр, хорові концерти, кантата, симфонія, опера-ораторія) та розмаїттям виконавських складів (а cappella, з інструментальним супроводом (фортепіанним, оркестровим). <...> Розглянуті опуси свідчать про відмінність авторських підходів до втілення поетичного слова. В одних випадках музичні закономірності підкоряють поетичну структуру, в інших зразках поетичні засоби є визначальними. Відмінність принципів омузикалення слова в кожному творі обумовлюється й специфікою жанрових особливостей. Тому у дослідженні використано літературознавчий термін

«жанрова сугестія», який розкриває питання семантичного навантаження жанрів» (с. 85–86).

Другий розділ «ДАВИДОВІ ПСАЛМИ» В ОДНОЧАСТИННИХ ХОРОВИХ ЖАНРАХ» репрезентує розгорнутий аналіз специфіки прочитання поезики Шевченкових переспівів у хорових поемах та мініатюрах. Авторка дисертації впевнено доводить, що методи композиторської роботи у хорових мініатюрах В.Тиможинського, Є.Марчук, Л.Думи та Г.Ганзбурга є спадкоємними з тими, які використовували М. Лисенко та Л. Ревуцький у своїх поемах.

Третій розділ присвячений розгляду особливостей авторських підходів до відтворення шевченкового слова в жанрах великих форм. Узагальнюючи результати проведеного аналізу хорових циклів а cappella М. Кузана, М. Скорика, В. Журавицького; хорових концертів О. Яковчука та О. Польового; хорової симфонії Л. Дичко; кантати О. Імаметдинової; опери-ораторії В. Губаренка, дисертантка окреслює тенденції, що характеризують специфіку сучасної української хорової духовної музики в цілому та визначають особливості жанрів великих форм українських композиторів. Серед них, слід назвати: 1) тяжіння до камернізації (зменшення масштабів форми, складу); 2) перевага композиційно-музичних закономірностей і провідне значення наскрізних принципів розвитку, що обумовлюється виходом на рівень великих форм; 3) тяжіння до змішаних форм (тричастинність із рисами сонатності і рондальності в симфонії Л. Дичко) у зв'язку з індивідуалізацією композиційно-драматургічних рішень; 4) поява синтетичних жанрів (наприклад, опера-ораторія В. Губаренка)» (с.202).

У висновках дослідження подане стисле визначення саме цих останніх ключових категорій, що характеризують специфіку відтворення поезики «Давидових псалмів» Т. Шевченка у творах сучасних українських композиторів. Дисертантка пише: «здійснений музикознавчий аналіз зосереджується навколо наступних проблемних питань: 1) втілення композиційно-версифікаційних та інших ознак поезики псалмів Кобзаря і

циклу в цілому; 2) взаємодія слова і музики з перевагою сфери музичної виразності або текстових закономірностей; 3) специфіка відтворення духовної концептосфери Шевченкових переспівів» (с. 211). Авторка зазначає, що аналіз за таким алгоритмом дає можливість прослідкувати «тенденції авторських підходів в історичному контексті, узагальнити особливості поетики музичних творів на тексти як окремих псалмів Т. Шевченка, так і циклу в цілому» (с. 211). На думку рецензента названі критерії є універсальними і можуть бути використані для аналізу будь-яких жанрів духовної української музики, зокрема до композицій українських авторів, які мають спільну текстову основу.

Наукове та практичне значення дослідження полягає у використанні інформації та наукових положень в таких навчальних дисциплінах, як «Аналіз музичних творів», «Історія української музики ХХ-ХХІ ст.», у спецкурсах «Аналіз вокально-хорової музики», «Духовна українська музика», «Онтологія музичної творчості», «Сучасна поліфонічна техніка», на заняттях у студентів диригентсько-хорових та вокальних спеціалізацій, а також в музично-просвітницькій діяльності (концертні програми, рецензії тощо). Головні положення дисертації можуть бути використані в інших розвідках, присвячених музичному втіленню Шевченкового слова та духовної української музики в цілому.

В якості **окремих зауважень**, що не впливають на належний науковий рівень і позитивне враження від якості представленого дисертаційного дослідження, виділимо наступні:

1. У темі дисертації «ВІДТВОРЕННЯ ПОЕТИКИ «ДАВИДОВИХ ПСАЛМІВ» Т. ШЕВЧЕНКА У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ» бажано було б уточнити музичний жанр, а саме – хоровий та оперний. Адже об'єкт і предмет дослідження ці питання розкриває.
2. Незважаючи на солідний список використаних джерел, у дисертації відсутні наукові напрацювання докторки мистецтвознавства,

професорки – Бондар Є. М. У її монографії «Художньо-стильовий синтез як феномен сучасної хорової творчості» (Бондар Є.М., 2019) розділ 5 «Нова сакральність як передумова формування хорових синтез-творів» розкриває широке коло питань сучасної духовної хорової музики.

З метою уточнення окремих положень дисертації при знайомстві з текстом дослідження поставили наступні **запитання**:

1. На сьогодні мовно-фонетичні засоби та вербально-текстова поліфонічна техніка набуває все більшого поширення в музичних композиціях сучасних українських авторів. У зв'язку з цим у рецензента є питання: *«Назвіть прийоми вербально-текстової поліфонічної техніки в українській хоровій музиці а capella, написаної за текстами «Давидових псалмів» Т. Шевченка»?*

2. Чи можливо віднести до неосакральної концертної хорової музики твори, які Ви обрали матеріалом дослідження? Якщо так, то назвіть їх інтонаційно-жанрові ознаки.

Ознайомлення з дисертацією Півторацької Лесі Миколаївни «Відтворення поезики «Давидових псалмів» Т. Шевченка у творах українських композиторів ХХ–ХХІ століть», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 02 – Культура і мистецтво за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво, дає всі підстави дійти єдиного можливого висновку: дисертанткою розроблено оригінальну наукову концепцію, викладену в завершеному дослідженні, що відповідає чинним вимогам до робіт такого рангу за нормативними документами – відповідає вимогам пунктів 9, 11-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 30.12.2015, № 943 від 20.11.2019, № 607 від 15.07.2020) та на підставі Порядку проведення експерименту з присудження доктора філософії, який затверджено

Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 979 від 21.10.2020). Враховуючи високий ступінь актуальності обраної теми дослідження, достатній рівень обґрунтованості викладених положень і висновків, аргументації наукової новизни, повноту викладу центральних ідей у наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації (5 статтях, рекомендованих МОН України, 1 статті в науковому зарубіжному виданні, 4 тезах), а також той факт, що в роботі не виявлені порушення академічної доброчесності, слід зробити такий висновок: Півторацька Леся Миколаївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво.

Доктор мистецтвознавства, професор,
ХНУМ імені І.П. Котляревського

ОЛЕНА БАТОВСЬКА